

VROUWENVREDESGANG

Op 17 mei 1939 hielden vrouwen in Rotterdam een vredesmars. Ze kwamen letterlijk in beweging, uit angst voor de grote oorlog die Europa dreigde te verscheuren. Duitsland had zich herbewapend en op 12 maart 1938 Oostenrijk ingelijfd. Het Verdrag van München van 30 september van hetzelfde jaar bood onvoldoende garantie dat de vrede in Europa gehandhaafd zou blijven. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk accepteerden Hitlers bezetting van het Tsjechische Sudetenland in ruil voor vrede. Europese vredespolitiek werd koehandel. Deze vrouwen demonstreerden tegen de groothedswaanzin die onherroepelijk tot bloedvergieten leidde. Ze wilden dat Nederland neutraal bleef en Rotterdam zeker. Daarom verzetten ze zich ook tegen de overdracht van burgervliegveld Waalhaven aan Defensie, omdat ze hierin een grote bedreiging

zagen voor de stad. Rotterdam zou dan vanwege zijn militaire vliegveld een potentieel doelwit zijn, als het toch op een oorlog aan zou komen. Het werd oorlog en de dames hadden dat goed gevoeld. De Britse premier Neville Chamberlain had zich vreselijk vergist. Want een jaar later viel gokker Hitler Polen aan. Zijn groothedswaanzin was te groot en het vredesbriefje bleek in de praktijk niets waard. Churchill zou gelijk krijgen.

Nederland hoopte neutraal te blijven. Maar de dreiging uit het oosten werd wel steeds serieuzer genomen. Op 24 augustus 1939 kondigde de regering de 'voor-mobilisatie' aan, vier dagen later gevolgd door de volledige mobilisatie. Overal in het land meldden de rekruten zich. Rotterdam lag nog niet wakker van de oorlogsdreiging. De meesten hielden vast aan de gedachte dat Nederland neutraal zou blijven, maar onvoorbereid was de stad niet. Dienstplichtigen werden ingezet bij de bouw van schuilkelders en schuilloopgraven. Er werden er driehonderd aangelegd en die hielden zich goed tijdens het bombardement. Hoge gebouwen – en daar had

← Groen speldje met 'Vrouwen / Vredesgang', 1935-1940.

← Dienstplichtigen houden geen rekening met een echte oorlog en sturen elkaar vrolijke Ansichtkaarten.

↓ Panorama vanaf de stadhuis-toren, Marius Richters, 1940. De binnenstad gezien in zuidelijke richting, enkele weken voor de verwoesting van 14 mei 1940. Centraal staat de Laurenskerk; rechts daarvan zijn achtereenvolgens het Witte Huis, de Hef en de rooms-katholieke kerk aan het Stieltjesplein te zien. Links onderaan ligt de Delftsevaart, geheel links staat de Koninginnekerk met zijn twee torens. Aan het einde van de Coolsingel staat de oude Bijenkorf.

Rotterdam beschikte al niet over een groot aantal goedgeoefende militairen, ze werden ook nog eens volkomen verrast. Nog altijd is het onduidelijk of Scharroo nu wel of niet was geïnformeerd. Er is een verhaal dat hij zich geen zorgen maakte en de avond van de 9de mei gebruikte om het verjaardagsfeestje van zijn neef Ludo Pieters op zijn logeeradres te vieren. Het lijkt onwaarschijnlijk dat hij geen extra maatregelen zou hebben genomen als hij wel was gewaarschuwd. Hij stond bekend als plichtsgetrouwe en integere officier die zijn taken beslist niet verzaakte. Dat deed hij na 10 mei ook niet. Scharroo's adjudant kapitein J.D. Backer, die op 10 mei tot chef-staf van het kantonnement werd benoemd, was even daarvoor, in zijn functie als Hoofd van de Dienst Magazijnen, naar Berlijn gereisd om materieel in te kopen. Daar had hij op 5 mei een ontmoeting met militair attachée, majoor G.J. Sas. Die drukte hem op het hart zo snel mogelijk naar Rotterdam terug te keren omdat de aanval op handen was. Backer beweerde later dat hij op 9 mei Scharroo op de hoogte had gebracht van Sas' waarschuwingen. Scharroo's neef Ludo Pieters verklaarde dat zijn oom volkomen verrast was, niet was geïnformeerd en door de familie was gewekt toen de vliegtuigen op de Maas landden. Kapitein Hermann K. Duhoux stuurde een dienstauto om Scharroo op te halen. Duhoux liet intussen alle onderdelen van de Depot Genietroepen naar

de Veemarkt komen, waar ze munitie ontvingen. Vandaar vertrokken ze naar de Maasbruggen, als in een optocht begeleid door burgers, sommigen nog in pyjama om de soldaten veel sterkte toe te wensen. Nieuwsgierigen en op sensatie beluste personen, het hoorde er allemaal bij.

De Duitsers konden zonder enige militaire tegenstand het Noordereiland bezetten en sloten het zuidelijke gedeelte van de Willemsbrug en de Koninginnebrug af. Het bruggenhoofd aan de noordzijde was ook ingenomen. Hier speelden zich vreemde taferelen af van Rotterdammers die naar hun werk moesten en de brug over wilden gaan en daarmee de Duitse versperring passeerden.

De bevolking wist zich ook geen raad met het idee dat de stad in oorlog was. De werknemers die bereid waren om naar huis terug te keren en niet naar het werk te gaan, vroegen wel om een briefje dat ze als bewijs aan hun werkgever konden overhandigen. Dat ze niet op het werk waren verschenen, was immers niet hun schuld en daar zouden hun bazen gezien de omstandigheden wel begrip voor kunnen opbrengen. De Duitsers stonden bekend om hun plichtsbesef, maar deze Rotterdammers konden er ook wat van. Het werk moest doorgaan, tenzij het niet anders kon. Volgens Gerard Groeneveld tekende een officier alle briefjes die hem ter ondertekening werden voorgehouden.

↑
Een Duits Heinkel He-59D watervliegtuig landt op de Nieuwe Maas en gaat op weg naar de Willemsbrug, gezien vanaf de Maaskade ter hoogte van huisnummer 97. Op de achtergrond de Boompjes. Foto Cor Baars, 10 mei 1940.

←
Vanuit een Heinkel He-59 watervliegtuig, dat ten oosten van de Maasbruggen is geland, is een rubberbootje met Duitse soldaten op weg naar de oever om het noordelijk deel van de Willemsbrug in te nemen.

→
Duitse troepen bij de Koninginnebrug, anoniem, 1940.

'Alles voor Volk en Vaderland', in 1945 gepubliceerd in *Nachtmerrie over Nederland*, een herinneringsalbum van Leo Jordaan, met bijschrift: 'Niet alleen tegen den buitenlandschen vijand moesten onze soldaten strijden. Zij wisten achter zich: het ver- raad, de vijfde colonne. De aanwezigheid van lieden die met het

inbrekend fascisme sympathiseerden, die de komst der vijandelijke legers begroetten als de komst van geestverwanten en bondgenooten - het schiep een geest van fnuikenden argwaan, het werkte, feitelijk en in elk geval moreel, als een schot in den rug.'

was veel te ingewikkeld en niet nodig. De Duitsers hadden een veel eenvoudiger oplossing: ze stuurden jongemannen druppelsgewijs naar Rotterdam en lieten hen op het juiste moment tevoorschijn komen. De mannen trokken een Duits uniform aan en paken de wapens op die eerder clandestien waren aangevoerd. Ze werden daarbij geholpen door de Duitsers die sleutelposities in de Rotterdamse haven bezetten. De handlangers hoefden enkel de sleutels van de pakhuizen en gebouwen te overhandigen. Kortom: het was veel simpeler dan ze in Rijnaken te verstoppen.

Het bombardement op Rotterdam in de opvatting van Elfferich – en daarin staat hij niet alleen –

werd het symbool van een stad die werd verraden door een vijfde colonne en vernietigd door de niets en niemand ontziende nazi's die zich niet aan de spelregels van het neutrale Nederland hielden. Zoals in een Griekse mythologie had men behoefte aan helden die opstonden. Met de Rotterdamse mariniers creëerden we deze helden. Alleen door het ultimatum van de totale vernietiging van de stad hieven de 'Zwarte Duivels' de witte vlag. Niet omdat ze niet verder wilden strijden, maar om hun stad te redden.

DE ZWARTE DUIVELS

Toen bekend werd dat Duitse pantser troepen naar Rotterdam oprukten om het hart van de Vesting Holland binnen te dringen, kreeg Scharroo opdracht de Duitsers van de Maasbruggen te verdrijven en de bruggen op te blazen, ook die in de omgeving van Rotterdam. De legerleiding wilde het baanvak bij het

Beursstation daarnaast opblazen om te verhinderen dat een pantser trein via de Nieuwe Maas Rotterdam kon binnenrijden. Het waren puur defensieve maatregelen, meer zat er niet in. De eerste dagen was het misschien nog mogelijk geweest om met een krachtig tegenoffensief de bruggen te heroveren, maar dat was op 13 mei een kansloos perspectief. Toch werd een bataljon Regiment Jagers met deze opdracht van Hoek van Holland naar Rotterdam gestuurd. Toen de doodvermoeide jagers op 13 mei om 6.00 uur in de stad arriveerden, was het te laat om de impasse te doorbreken.

De mariniers, de best getrainde Rotterdamse troepen, werden voor deze gevaarlijke operatie ingezet. Het aanvalsplan was niet alleen gedurfd, maar ook onvoldoende uitgewerkt. Luitenant-kolonel der mariniers F. Lugt had zijn manschappen slecht ingelicht. Twee groepen onder leiding van kapiteins J.J.A. Keuchenis en W. Schuiling moesten het bruggenhoofd aanvallen. De mariniers, onder wie enkele zeer onervaren jongens, hadden de opdracht om de Duitsers van de Maasbruggen te verdrijven, waarna de genie springladingen kon aanbrengen. De acties van de mariniers laten zich lezen als een spannend jongensboek en het wachten is nog altijd op de grote film. Die was al in 2010 aangekondigd, gebaseerd op het boek van Wim Hornman, *De helden van de Willemsbrug*. De manschappen die de aanval ondernamen, hebben in belangrijke mate het beeld van heldhaftig Rotterdam bepaald. De militair-historicus E.H. Brongers beschreef in zijn *Opmars naar Rotterdam* (1983) hoezeer in het geschiedverhaal over Rotterdam de mariniers steeds grotere heldendaden werden toegedicht. Mariniers zouden de Duitsers met messen naar de strot zijn gevlogen, ze over de brugleuning in de Maas hebben geworpen om ze vervolgens in blinde woede na te springen en in het water af te maken. De rivier was roodgekleurd geweest van bloed; de aanblik van deze marine-mannen had de vijand al doen sidderen van angst. Een Duitse officier zou vol ontzag over 'Schwarze Teufel' hebben gesproken. Als er een verhaal is dat tot ongeken- de heroïsche proporties is uitgegroeid, is het wel dat van de mariniers. Hun commandant Von Frijtag Drabbe droeg daar zelf aan bij. Door de vechtlust van zijn mannen te benadrukken, kon hij Scharroo – ze waren toch al niet bevriend – neerzetten als de ijdele, slechte vechtjas die op beslissende momenten cruciale fouten had gemaakt. De mariniers hadden ervoor gezorgd dat de Duitsers

↑↑
Fragment van de Willemsbrug met (mogelijk) kogelgat.

↑
Omslag bladmuziek *Dat zijn de Zwarte Duivels*, 1945-1946.

Rotterdam, 14 mei 1940.

Aan de commandant van de Duitse troepen.

Ik heb uw brief ontvangen. Deze was niet ondertekend en uw militaire rang werd niet vermeld. Een dergelijk voorstel kan, wanneer dit mij bereikt, alleen in overweging genomen worden als dit voorzien is van uw militaire rang, uw naam en uw handtekening.

De kolonel, commandant
van de troepen in Rotterdam,
[handtekening Pieter Wilhelmus Scharroo]

Ik heb deze brief ontvangen. Omdat de tijd dringt, deel ik u tegelijk de voorwaarden voor het staken van weerstand mee.

- 1.) De stad Rotterdam wordt aan mij overgegeven en nog wel vandaag. Alle onderhandelingen daarvoor moeten zodanig snel worden afgerond, dat de bezetting nog bij daglicht kan plaatsvinden.
- 2.) De dappere Nederlandse troepen geven op instructie van hun commandanten op bepaalde punten hun wapens af. Deze locaties worden vervolgens aan mijn vertegenwoordigers overgedragen.
- 3.) De manschappen worden aaneengesloten door hun aanvoerders naar een punt in ons gebied geleid, de plek wordt nog bepaald.
- 4.) Officieren en beambten met officiersrang behouden hun wapens.
- 5.) Verder gelden alle overige voorwaarden voor de overgave volgens de bepalingen van het volkenrecht.
- 6.) De militaire voorraden mogen niet worden vernietigd.
- 7.) Ik ben gedwongen snel te handelen en moet erop aandringen binnen 3 uur, d.w.z. tot 18 uur uw beslissing in mijn handen te hebben. Ik verzoek u dit schrijven terug te sturen met uw antwoord.

[handtekening Rudolf Schmidt]
Luitenant-generaal en commanderende
Generaal van een legerkorps.

Rotterdam Zuid
14.v.40
14.55

Akkoord, kolonel, commandant
van de troepen
[handtekening Pieter Wilhelmus Scharroo]

Scharroo betrok Oud niet bij de capitulatie-onderhandelingen, maar na het gesprek met de drie onderhandelaars overlegde de kantonnements-commandant alsnog met hem, in de wetenschap dat Rotterdam over onvoldoende luchtafweergeschut beschikte en zich nauwelijks tegen een bombardement zou kunnen verdedigen. Oud liet Scharroo weten dat wanneer het strategische belang het noodzakelijk maakte dat Rotterdam met de grond gelijk zou worden gemaakt de stad dat helaas zou moeten ondergaan. Maar als voortzetting van de verdediging geen zin meer had omdat een capitulatie toch in het verschiet lag, dan moest de stad worden gespaard. Oud herhaalde deze boodschap aan de Commissaris van de Koningin, H.A. van Karnebeek, en voor de zekerheid stelde hij ook bevelhebber Winkelman van zijn standpunt op de hoogte.

Scharroo was van mening dat de verdediging op orde was en voegde eraan toe dat de Duitse artillerie nog niet tot grootscheepse acties was overgegaan. Hij beschikte over troepen om zwakkere punten te versterken en hij voelde zich zeker genoeg om voorlopig te bluffen en tijd te rekken. Scharroo wist blijkbaar niet dat een pantserdivisie zich op Rotterdam-Zuid gereed maakte en popelde om door te stoten. Winkelman accepteerde Scharroo's afwegingen en instrueerde hem het ultimatum terug te zenden, voorzien van de volgende boodschap: de Nederlandse legerleiding wenst pas te onderhandelen op basis van een behoorlijk ondertekend geschrift met vermelding van rang en naam. Scharroo rekte tijd maar nam de dreiging van de Duitsers wel serieus. Hörst werd medegedeeld dat een onderhandelaar zou worden gestuurd en wel voor afloop van het ultimatum: vóór 12.30 uur. Scharroo stuurde kapitein Backer als onderhandelaar naar het Noordereiland, die even na het middaguur arriveerde en door Von Choltitz werd ontvangen. Op basis van de informatie van Hörst had Schmidt even daarvoor besloten het geplande bombardement uit te stellen. Om 12.00 uur zond hij een radiobevel uit: 'Bombenangriff Rotterdam wegen Übergabeverhandlungen aufgeschoben.' Ontvangst van het telegram werd om 12.42 uur bevestigd, de vliegtuigen waren toen al een uur onderweg. De afspraak was dat rode lichtkogels vanaf het Noordereiland zouden worden afgeschoten om de piloten te waarschuwen het bombardement af te blazen. Om 12.35 uur arriveerde Schmidt op het Noordereiland, vergezeld van onder meer

← Terwijl in de ijssalon aan de Prins Hendrikkade 66 de formaliteiten rond de capitulatie worden afgehandeld, praat sergeant-majoor G. van Ommering (midden, op de rug gezien) in de Van der Takstraat met Duitse militairen.

↙ Kapitein J.D. Backer verlaat de ijssalon, waar Generalleutnant R. Schmidt hem het tweede ultimatum heeft overhandigd, enkele minuten voor het bombardement op 14 mei 1940.

Het dak van het ongeschonden
Erasmushuis aan de Cool-
singel biedt zicht op de grote
puinhopen. De verwoeste
Amsterdamsche Bank op de
hoek van de Coolsingel/Van
Oldenbarneveltstraat en op de
achtergrond de Aert van Nes-
straat met de Groote Schouw-
burg. Foto H.F. Grimeyer.

Voor het puin van café-restaurant Tivoli aan de Coolsingel verwijst een bord naar de opening van een nieuwe locatie.

De Botersloot met het oude stadhuis – herkenbaar aan het stadswapen – aan de Kaasmarkt.

Een auto rijdt langs de puinhopen van de Botersloot. Foto J.T.A. Pols.

Het interieur van de schippersbeurs in het Beursgebouw aan de Coolsingel, met zicht op de Sint-Laurenskerk aan het Grotekerkplein. Foto H.F. Grimeyer.

→
Postkantoor aan de Meentzijde. Foto J. Willemstijn.

moesten zijn. Maar naast begrip en erkenning voor de heldenmoed is tegelijkertijd een kritische blik nodig. Mensen werden ook omgebracht bij wijze van afstraffing, afrekening of intimidatie en het algemeen belang was soms ondergeschikt aan persoonlijk motieven – wraak of zelfs materieel of financieel gewin – of het belang van de groep. Het verzet stelde het regime op scherp en dat schiep grote verantwoordelijkheid omdat de gevolgen voor de Rotterdammers ook groot waren. Oosthoek meent dat door de liquidaties de Duitsers werden uitgedaagd om keihard terug te slaan. Daarmee begaf het verzet zich in moreel opzicht op een hellend vlak.

Rotterdamers getuigden dat onschuldige jonge mannen van de straat werden geplukt en doodgeschoten, maar dat waren uitzonderingen. De meeste gefusilleerden waren zogenoemde *Todeskandidaten*, illegale werkers die waren opgepakt en gevangengezet. Wie het ook betrof, de aanblik van lijken op straat boezemde grote angst in. Op 20 februari werden tien mannen op de Coolsingel doodgeschoten tegen de zijkant van De Utrecht, het verzekeringskantoor dat het bombardement had overleefd, tegenover het Postkantoor.

Aanleiding was de liquidatie van de SS'er Hermann Pennings, een medewerker van de *Sicherheitspolizei*. De wraak was heftig en afschrikwekkend. De tien lichamen moesten een dag blijven liggen, vergezeld van een kartonnen bord waarop de aanleiding van deze represaillemaatregel vermeld stond.

Op 12 maart 1945 schoten de Duitsers veertig mensen dood; twintig op het Hofplein en twintig aan de Pleinweg. De lijken moesten de hele dag blijven liggen ter intimidatie van de voorbijgangers. Enige weken daarna werden twintig mannen tegen de helling van de Oostzeedijk ter hoogte van de Hoflaan gefusilleerd, ter vergelding van de moord op de Nederlandse SS'er en politiemajoor Jac.Chr. Tetenburg.

Er is de laatste jaren een discussie over hoe we de effectiviteit van het verzet moeten beoordelen. Rotterdam is niet bevrijd door de acties van het verzet, maar iedereen die dankzij het verzet kon onderduiken of beschikken over extra voedselbonnen was geholpen en na de oorlog dankbaar voor getoonde heldenmoed. Sommige acties waren bovendien zeer effectief, zoals de acties van de havensabotageploeg.

← De jas met dichtgenaaide kogelgaten van Eliazar Blei Weissmann, gedragen tijdens zijn fusillade op 20 februari 1945.

→ Represaille te Rotterdam. Fusillade van tien mannen op 20 februari 1945 tegen de zijkant van het gebouw De Utrecht aan de Coolsingel te Rotterdam, als vergelding voor de aanslag op een Nederlandse SS-man. Eliazar Blei Weissmann (1907) werd gefusilleerd onder de naam Ed van Wijk.

